

<https://doi.org/10.36818/2071-4653-2023-3-4>

УДК 339.5.053-7:339.56

JEL R13, R58

Л. Й. Созанський

кандидат економічних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник відділу проблем реального сектору економіки регіонів ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», м. Львів

e-mail: ls.ird2@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7854-3310>

ТОВАРНИЙ ЕКСПОРТ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Проведено структурно-динамічний аналіз товарного експорту України за 2022 рік у грошовому та ваговому вимірі в розрізі товарних груп та позицій. Установлено, що, попри падіння експорту в дев'ятнадцяти з двадцяти аналізованих товарних груп, структура товарного експорту України у 2022 році зберігала умовну сталість. Виявлено, що динаміка та структура експорту за товарними позиціями в грошовому вимірі суттєво відрізняється від аналогічних показників у ваговому вимірі, що пояснюється значною відмінністю між вартістю експорту сировини та продукції її переробки. Аналітично доведено, що скорочення українського товарного експорту на 3,25% у 2022 році не варто сприймати як значну втрату, зважаючи на геополітичні обставини та порівняльні оцінки з кризовим 2009 роком. Обґрунтовано виклики та загрози, які несе українській економіці домінування сировинних позицій у товарному експорті.

Ключові слова: товарний експорт, товарна група, структура.

Sozansky L. Y. Commodity exports of Ukraine in the conditions of current challenges

The article analyzes the structure and dynamics of Ukraine's commodity exports in 2022 in monetary and weight terms by product groups and items. Exports fell in 19 out of 20 analyzed commodity groups. The structure of commodity exports of Ukraine in 2022 remained conditionally stable. Thus, the largest shares in the structure of commodity exports by commodity groups in 2021 and 2022 accounted for groups II. products of plant origin; III. 15 fats and oils of animal or vegetable origin; XV. low-value metals and products from them. The largest shares in the structure of Ukrainian exports in terms of product positions in 2022 and 2021 accounted for corn, wheat sunflower, safflower or cottonseed oil, and iron ores and concentrates. The article reveals that the dynamics and structure of exports by commodity items in monetary terms differ significantly from similar indicators in weight terms. This is explained by a significant difference between the cost of exporting raw materials and products of their processing. The export value of products of the iron ore and concentrates commodity item was 15.1 times lower than the export value of products of the pipes, tubes, and hollow, seamless profiles of ferrous metals commodity item in 2022 and 8.6 times in 2021. The author summarizes that the level of decline in Ukraine's commodity exports in 2022 can be considered an economic achievement, taking into account the catastrophic challenges that the Ukrainian nation is struggling with, as well as in comparison with export trends in 2009 and 2014-2016. This was achieved thanks to the multifaceted, diplomatic, and organizational cooperation of the state and business, the work of the grain corridor, and the liberalization of trade with the EU. At the same time, it is worth emphasizing that the export of raw materials from a statist position constitutes the loss of potential economic benefits that could be obtained by processing these raw materials in the country.

Key words: commodity export, commodity group, structure.

Постановка проблеми. Товарний експорт є одним з найбільш вагомих джерел надходжень валюти в країну, від достатності якої в умовах сучасних викликів суттєво залежить соціально-економічна стабільність України. Окрім того, український товарний експорт відіграє вагомий роль на глобальному ринку агропродукції, зокрема на ринках Африки та Азії. До війни половина світового виробництва соняшникової олії, а також майже п'ята частина світового ячменю, шоста частина кукурудзи та восьма частина пшениці надходили з України [1]. У 2022 р. більш ніж половина зерна пшениці, закупленого в межах реалізації Всесвітньої продовольчої програми ООН, надійшла з України [2]. З огляду на це ризики втрати експортного потенціалу України є питанням не тільки національного, але і глобального значення. Водночас упродовж останнього десятиліття, а особливо у 2022 р., український товарний експорт зазнав значних змін.

Головними причинами цих змін були неекономічні, геополітичні чинники, російсько-українська війна, переорієнтація ринків і логістики, коливання валютного курсу та ін. Український товарний експорт, його ефективність і структура суттєво залежить і від зміни кон'юнктури на глобальних ринках сировини, сировинної та готової продукції, а також рівня інноваційності, техніко-технологічності та структури української промисловості. Із цього випливає, що ризики й перспективи збільшення експортного потенціалу України пов'язані з комплексом складних багатоаспектних викликів, які потребують науково обґрунтованого вирішення і подальших прикладних досліджень.

Аналіз останніх досліджень. Ключову роль у розкритті тенденцій і особливостей, а також у практичному сприянні та кредитуванні українського експорту в умовах повномасштабної російсько-української війни відіграє ДУ «Офіс з розвитку

підприємництва та експорту». Наприклад, на платформі [3] цією установою подано статистичну та аналітичну базу щодо динаміки та структури товарного експорту в розрізі груп і географії. Також підготовлено аналітичні огляди перспективних для українського експорту зовнішніх ринків, зокрема для харчової, легкої, машинобудівної, деревообробної, меблевої промисловості та IT-сектору.

У багатьох дослідженнях вітчизняних науковців приділено значну увагу розвитку українського експортного потенціалу в умовах інтеграції України до європейського економічного простору. Зокрема, у [4] оцінено тенденції розвитку експорту України в умовах євроінтеграції. Проаналізовано індикатори розвитку експорту товарів і послуг до країн-членів ЄС. На базі статистики національних рахунків розраховано експортоорієнтованість та імпортозалежність окремих видів економічної діяльності. Обґрунтовано, що для України в умовах дестабілізації глобальних торговельних регуляторів ефективний експорт-промоушн є механізмом підвищення міжнародної конкурентоспроможності, а отже, модернізації національної стратегії розвитку. У [5] охарактеризовано правові засади діяльності СОТ в частині державної підтримки експорту. Визначено основні причини виникнення конфлікту інтересів між країнами з різним ступенем економічного розвитку в питаннях використання окремих протекціоністських бар'єрів. Визначено потенційні довгострокові наслідки зростання експортної орієнтованості за умов відкритості національних економік.

У [6] окреслено ключові тенденції та проблеми у формуванні та розвитку експортного потенціалу України. Акцентовано увагу на високій частці продукції, виготовленої з давальницької сировини, у високотехнологічному товарному експорті більшості областей Західного регіону. Запропоновано заходи з провадження ефективної державної політики стимулювання експорту та визначено їхні цільові орієнтири. Показники, які комплексно характеризують експортний потенціал на рівні фірми, окремої галузі, країни загалом, запропоновано у [7]. На основі проведеного аналізу структури, динаміки та ефективності українського експорту виявлено основні проблеми експортного потенціалу України та обґрунтовано пропозиції щодо вирішення їх на найближчу перспективу.

У [8] проведено експрес-діагностику експортно-імпорتنих операцій в Україні в умовах повномасштабної російської військової агресії. Проаналізовано експортну активність на мезорівні за результатами розрахунку показників, які характеризують рівень покриття експортом імпорту, товарну експортоорієнтованість економіки, ступінь технологічності експорту та високотехнологічну експортоорієнтованість промисловості. На підставі результатів оцінювання структури товарного експорту України та її регіонів визначено зміни в експортній спеціалізації останніх за основними товарними групами.

У [9] визначено загрози втрати експортного потенціалу та поглиблення імпортозалежності економіки України внаслідок військової агресії з боку російської федерації. Наголошено, що для збільшення у структурі товарного експорту готової продукції переробних виробництв і машинобудування належить налагодити виробництва продукції з високою доданою вартістю.

Метою статті є визначення тенденцій і структурних трансформацій українського експортного потенціалу під впливом викликів, спричинених повномасштабною агресією РФ.

Основні результати дослідження. Упродовж 2022 р. товарний експорт України зменшився на 35,1% (з 68,1 у 2021 р.) – до 44,1 млрд дол. США (табл. 1). У 2022 р. експорт продукції товарної групи I. Живі тварини; продукти тваринного походження збільшився на 9,5%. Натомість експорт продукції решти товарних груп суттєво зменшився. Зокрема, на понад 50% зменшився експорт продукції товарних груп VI, VII, XIV, XV та XXI.

У структурі товарного експорту до найвагоміших змін, що відбулись у 2022 р., можна віднести збільшення на 7,7 в. п. частки групи II. Продукти рослинного походження та зменшення на 9,9 в. п. частки групи XV. Недорогоцінні метали та вироби з них. Найвагоміші частки у структурі товарного експорту займали чотири товарні групи: II. Продукти рослинного походження; III.15. Жири та олії тваринного або рослинного походження; V. Мінеральні продукти; XV. Недорогоцінні метали та вироби з них. Сумарно на ці виробництва у 2022 р. припадало 67,4% (проти 69% у 2021 р.) товарного експорту України. Узагальнюючи, можна стверджувати, що ключовими експортними позиціями України як у 202 р., так і у 2022 р. були аграрна (II і III товарна група) та металургійна (XV товарна група) продукція. Отже, структура товарного експорту упродовж 2022 р. за суттю залишалась умовно сталою.

Для поглиблення дослідження проведено аналіз експорту в розрізі товарних позицій. З 1186 опрацьованих товарних позицій для аналізу відібрано тільки 21, частки яких у товарній структурі українського експорту у 2021 р. та / або 2022 р. дорівнювали та / або перевищувала 1% (табл. 2). Найвагомішими (понад 10%) товарними позиціями у 2022 р. були кукурудза із часткою 13,4% та олія соняшникова, сафлорова або бавовняна із часткою 12,4%, а у 2021 р., окрім цих двох товарних позицій, ще руди та концентрати залізни (10,1%). У 2022 р. відбулося збільшення експорту за такими товарними позиціями: насіння соняшнику (у 32 рази), м'ясо та їстівні субпродукти птиці (на 19%), соєві боби (42,4%) та електроенергія (129,3%).

Розглянута структура експорту за товарними позиціями також підтверджує, що у 2022 р., як і в попередньому році, найвагомішою в експортній структурі України була продукція аграрного та металургійного секторів. З відмінністю тільки в тому, що структурні та кількісні показники металургії під впливом війни суттєво знизились.

Таблиця 1

Динаміка та структура товарного експорту України у 2022 р. в розрізі товарних груп

Код згідно з УКТ ЗЕД	Обсяг, тис. дол. США		Темп приросту / зниження, %	Структура, %	
	2021 р.	2022 р.		2021 р.	2022 р.
<i>Усього</i>	68072328,8	44148774,6	-35,1	100	100
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	1345194,8	1472435,5	9,5	2,0	3,3
II. Продукти рослинного походження	15538028,4	13478480,9	-13,3	22,8	30,5
III.15. Жири та олії тваринного або рослинного походження	7037234,2	5949360,7	-15,5	10,3	13,5
IV. Готові харчові продукти	3788474,9	2496966,0	-34,1	5,6	5,7
V. Мінеральні продукти	8414372,7	4323469,3	-48,6	12,4	9,8
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	2815603,7	1287184,2	-54,3	4,1	2,9
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	1104189,8	470206,4	-57,4	1,6	1,1
VIII. Шкури необроблені, шкіра вичинена	165539,7	104482,9	-36,9	0,2	0,2
IX. Деревина і вироби з деревини	2005802,9	1885422,0	-6,0	2,9	4,3
X. Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	534033,5	277514,1	-48,0	0,8	0,6
XI. Текстильні матеріали та текстильні вироби	864984,6	671545,0	-22,4	1,3	1,5
XII. Взуття, головні убори, парасольки	189860,9	175073,2	-7,8	0,3	0,4
XIII. Вироби з каменю, гіпсу, цементу	568403,9	300657,0	-47,1	0,8	0,7
XIV.71. Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння	128546,7	40989,1	-68,1	0,2	0,1
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	15990999,1	6004098,5	-62,5	23,5	13,6
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	5260165,9	3735990,3	-29,0	7,7	8,5
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	676435,9	359418,2	-46,9	1,0	0,8
XVIII. Прилади та апарати оптичні, фотографічні	170955,1	121538,2	-28,9	0,3	0,3
XX. Різні промислові товари	1249974,3	972465,3	-22,2	1,8	2,2
XXI.97. Твори мистецтва	2671,4	1113,3	-58,3	0,0	0,0

Джерело: сформовано за даними [10].

Таблиця 2

Основні товарні позиції експорту України у грошовому еквіваленті

Товарна позиція	Обсяг експорту, тис. дол. США		Темп приросту /зниження, %	Частка в товарному експорті, %	
	2021 р.	2022 р.		2021 р.	2022 р.
М'ясо та їстівні субпродукти птиці	716415	852882	19,0	1,1	1,9
Пшениця	5074782	2676993	-47,2	7,5	6,1
Ячмінь	1275343	446826	-65,0	1,9	1,0
Кукурудза	5892623	5939920	0,8	8,7	13,4
Соеві боби	605926	863065	42,4	0,9	2,0
Насіння свиріпи або ріпаку	1690872	1540509	-8,9	2,5	3,5
Насіння соняшнику	39199	1256198	3104,7	0,1	2,8
Олій соняшникова, сафлорова або бавовняна	6387635	5464151	-14,5	9,4	12,4
Макуха, тверді відходи від вилучення рослинних жирів і олій, крім 2304, 2305	1280121	765144	-40,2	1,9	1,7
Руди і концентрати залізни	6899816	2912974	-57,8	10,1	6,6
Електроенергія	256941	589179	129,3	0,4	1,3
Корунд штучний; оксид алюмінію; гідроксид алюмінію	653640	147959	-77,4	1,0	0,3
Лісоматеріали оброблені, завтовшки більш як 6 мм	694698	473554	-31,8	1,0	1,1
Чавун переробний та чавун дзеркальний у чушках, болванках або інших первинних формах	1642596	638774	-61,1	2,4	1,4
Феросплави	1043880	564136	-46,0	1,5	1,3
Напівфабрикати з вуглецевої сталі	4093015	1191279	-70,9	6,0	2,7
Прокат плоский з вуглецевої сталі завширшки 600 мм або більше, гарячекатаний, неплакований, без гальванічного чи іншого покриття	3735498	1007570	-73,0	5,5	2,3
Прутки та бруски гарячекатані, вироблені з вуглецевої сталі, у бунтах	678673	310900	-54,2	1,0	0,7
Труби, трубки і профілі порожнисті, безшовні з чорних металів	641876	625327	-2,6	0,9	1,4
Електронагрівальні прилади та апарати; праски електричні	508589	465730	-8,4	0,7	1,1
Проводи ізольовані, кабелі та інші ізольовані електричні провідники; кабелі волоконно-оптичні	1588369	1328484	-16,4	2,3	3,0
<i>Усього за товарними позиціями</i>	<i>45400507,00</i>	<i>30061554,00</i>	<i>-33,8</i>	<i>66,7</i>	<i>68,1</i>
Інші товарні позиції	22687154	14111321	-37,8	33,3	31,9
<i>Усього</i>	<i>68087661</i>	<i>44172875</i>	<i>-35,1</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Джерело: сформовано за даними [11].

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

У ваговому вимірі український товарний експорт у 2022 р. зазнав суттєвих змін. Передусім ідеться про його зменшення на 38,4% (62,1 млн т) (табл. 3). У динаміці товарних позицій українського експорту у ваговому вимірі доцільно звернути увагу на зростання частки насіння соняшнику (у 33,8 раза), соєвих бобів (на 81,6%), насіння свиріпи чи ріпаку (на 16,6%) та кукурудзи (на 1,2%). За рештою аналізованих товарних позицій відбулося суттєве зменшення. У структурі товарного експорту найвищі частки у 2021-2022 рр. припадали на пшеницю, кукурудзу, руду та концентрати залізни. У 2022 р. ці три товарні позиції сумарно становили 60% (проти 55% у 2021 р.) вагового товарного експорту України.

Порівняння динаміки товарного експорту в грошовому та ваговому вимірі (табл. 2 і табл. 3) дає

змогу виявити низку суттєвих відмінностей між ними. Зокрема, зменшення товарного експорту країни у грошовому еквіваленті є на 3,3 в. п. нижчим від цього ж показника у вазі. У грошовому еквіваленті товарна позиція «М'ясо та їстівні субпродукти птиці» збільшилась на 19%, а у ваговому вона зменшилась на 10%. Значні відмінності в динаміці між показниками у грошовому та ваговому вимірі мали місце також за такими товарними позиціями: соєві боби; насіння свиріпу або ріпаку; макуха, тверді відходи від вилучення рослинних жирів і олій, крім 2304, 2305; руди і концентрати залізни; труби, трубки і профілі порожнисті, безшовні з чорних металів; електронагрівальні прилади та апарати; праски електричні.

Таблиця 3

Основні товарні позиції експорту України у ваговому вимірі

Товарна позиція	Обсяг експорту, вага нетто, т		Темп приросту /зменшення, %	Частка в товарному експорті, %		Вартість, т / дол. США	
	2021 р.	2022 р.		2021 р.	2022 р.	2021 р.	2022 р.
М'ясо та їстівні субпродукти птиці	459059	413197	-10,0	0,3	0	1561	2064
Пшениця	20071253	11218042	-44,1	12,4	11	253	239
Ячмінь	5656314	2142365	-62,1	3,5	2	225	209
Кукурудза	24674925	24978483	1,2	15,2	25	239	238
Соєві боби	1097803	1993550	81,6	0,7	2	552	433
Насіння свиріпи або ріпаку	2670705	3115332	16,6	1,6	3	633	494
Насіння соняшнику	79031	2754099	3384,8	0,0	3	496	456
Олії соняшникова, сафлорова або бавовняна	5132146	4290336	-16,4	3,2	4	1245	1274
Макуха, тверді відходи від вилучення рослинних жирів і олій, крім 2304, 2305	4330228	3308272	-23,6	2,7	3	296	231
Руди і концентрати залізни	44357727	23984623	-45,9	27,4	24	156	121
Корунд штучний; оксид алюмінію; гідроксид алюмінію	1796387	252665	-85,9	1,1	0	364	586
Лісоматеріали оброблені, завтовшки більш як 6 мм	1926637	1126228	-41,5	1,2	1	361	420
Чавун переробний та чавун дзеркальний у чушках, болванках або інших первинних формах	3235772	1325275	-59,0	2,0	1	508	482
Феросплави	668539	349560	-47,7	0,4	0	1561	1614
Напівфабрикати з вуглецевої сталі	6776441	1899729	-72,0	4,2	2	604	627
Прокат плоский з вуглецевої сталі завширшки 600 мм або більше, гарячекатаний, неплакований, без гальванічного чи іншого покриття	4732428	1301324	-72,5	2,9	1	789	774
Прутки та бруски гарячекатані, вироблені з вуглецевої сталі, у бунтах	926162	406574	-56,1	0,6	0	733	765
Труби, трубки і профілі порожнисті, безшовні з чорних металів	480989	341622	-29,0	0,3	0	1334	1830
Електронагрівальні прилади та апарати; праски електричні	33796	28054	-17,0	0,0	0	15049	16601
Проводи ізолювані, кабелі та інші ізолювані електричні провідники; кабелі волоконно-оптичні	76418	65995	-13,6	0,0	0	20785	20130
Усього за товарними позиціями	129182760	85295325	-34,0	79,8	85	x	x
Інші товарні позиції	32724647	14469149	-55,8	20,2	15	x	x
Усього експорт у ваговому вимірі	161907407	99764474	-38,4	100,0	100	x	x

Джерело: сформовано за даними [11].

Структура товарного експорту у грошових і вагових одиницях також є різною. Як уже згадувалось, три товарні позиції, на які у 2022 р. припадало 60% (проти 55% у 2021 р.) товарного експорту у вагових одиницях (пшениця, кукурудза, руда та концентрати залізни), у структурі експорту у

грошових одиницях у 2021-2022 рр. становили лише 26%. Частка олії товарної позиції «Олія соняшникова, сафлорова або бавовняна» у структурі експорту країни у грошових одиницях утричі перевищувала цей ж показник у ваговій структурі. Високі відмінності структурних показників товарного

експорту у грошовому вимірі від вагового виміру виявлено і за низкою інших товарних позицій: проводи ізольовані, кабелі та інші ізольовані електричні провідники; кабелі волоконно-оптичні; пшениця; ячмінь; макуха, тверді відходи від вилучення рослинних жирів і олій, крім 2304, 2305; феросплави; труби, трубки і профілі порожнисті, безшовні з чорних металів; електронагрівальні прилади та апарати; праски електричні. Такі відмінності пояснюються значною різницею між вартістю експортованої сировини та сировинної продукції.

Наприклад, вартість експорту продукції товарної позиції «Олія соняшникова, сафлорова або бавовняна» у 2,8 раза у 2022 р. та у 2,5 раза у 2021 р. перевищувала вартість продукції товарної позиції «Насіння соняшнику». Експортна вартість продукції товарної позиції «Руди і концентрати залізни» у 15,1 раза у 2022 р. та у 8,6 раза у 2021 р. поступалась експортній вартості продукції товарної позиції «Труби, трубки і профілі порожнисті, безшовні з чорних металів». Окрім того, вартість продукції експортних товарних позицій «Пшениця», «Кукурудза», «Руди і концентрати залізни» у 2022 р. порівняно з 2021 р. зменшувалась, а товарних позицій «Олія соняшникова, сафлорова або бавовняна», навпаки, збільшувалась.

З розглянутої аналітично-статистичної інформації випливають неоднозначні та багатоаспектні висновки. Зокрема, з позиції статистичного показника, зменшення товарного експорту України у 2022 р. на 35,1% у грошових одиницях (38,4% у вазі) можна розцінювати як катастрофічну зміну. Така оцінка може обумовлюватись тим, що для України надходження валюти від експорту є одним з непрямих інструментів забезпечення фінансової та соціально-економічної стабільності в країні. Натомість з позиції порівняльної оцінки, розглянуту зміну можна розглядати зовсім по-іншому. Наприклад, товарний експорт України у 2009 р. порівняно з 2008 р. зменшився на 40,7%. У цьому ж році падіння товарного експорту в Канаді становило 31%, США – 19%, Польщі – 20%, Німеччині – 23%, Японії – 26% і Нікарагуа – 45% [12]. Основна причина цих падінь – наслідки світової фінансово-економічної кризи. Окрім того, в Україні та країнах, що розвиваються, рівень падіння експорту був посилений надмірно високою відкритістю економіки та залежністю від кон'юнктури на глобальних сировинних ринках. Водночас зауважимо, що у 2009 р. порівняно з 2008 р. гривня девальвувала щодо долара в 1,5 раза (з 5,27 до 7,79 грн / дол. США). Така девальвація могла б сприяти цінній конкурентності української продукції на глобальних ринках. Однак цього не відбулось і Україна з її великим промисловим потенціалом майже прирівнялась до Нікарагуа за рівнем падіння експорту.

В Україні зменшення товарного експорту у 2014 р. становило 15%, у 2015 р. – 29%, у 2016 р. – 5%, а сумарно за ці три роки – 49%. Основні причини падіння експорту тоді – початок російсько-української війни 2014 р., тимчасова втрата Україною Криму та частини Донбасу, а також переорієнтація

ринків. Окрім того, цей період, зокрема 2015 р., збігається із глобальною рецесією, що супроводжувалася падінням цін на нафту. Наприклад, у 2015 р. товарний експорт Німеччини зменшився на 12%, Польщі – 9%, США – 7%, Норвегії – 27%, Канади – 14%, Австралії – 24%, Литви – 22%, Великої Британії – 9%, Казахстану – 42% і Кувейту – на 45%. Українська гривня відносно долара США упродовж 2014-2016 рр. девальвувала в 3,2 раза (з 8,0 до 25,6 грн / дол. США) [12]. Така висока девальвація гривні, а також процеси економічної євроінтеграції України, навіть попри початок російсько-української війни, мали сприяти якщо не зростанню товарного експорту, то не на стільки високому його падінню. Однак, на жаль, цього не відбулось.

Отже, з погляду наведених порівнянь та того, що масштабні виклики, яким протистояла держава Україна та українська нація у 2022 р., були набагато важчими та масштабнішими за всі кризи, з якими стикалася будь-яка європейська країна з часів Другої світової війни, а ризик повного знищення держави, нації та економіки був максимально високим, зменшення товарного експорту тільки на 35,1%, а не в декілька десятків разів доцільно розцінювати як гідну економічну відповідь і досягнення. Цей відносно високий показник експорту став результатом раціональних, винахідливих рішень, згуртованості української влади, бізнесу та нації, а також вагомої підтримки об'єднаного цивілізованого світу. Наприклад, 22.07.2022 р. за посередництва ООН і Туреччини було укладено угоду про відкриття безпечного морського гуманітарного коридору в Чорному морі (Чорноморська зернова ініціатива). Відтоді з трьох українських портів (Чорноморськ, Одеса та Південний) вийшло понад 900 суден, наповнених зерном та іншим продовольством [13]. На березень 2023 р. у межах Чорноморської зернової ініціативи було експортовано понад 23 млн тонн зерна та інших продуктів харчування: кукурудза (49%), пшениця (28%), соняшникова продукція (11%), інші (12%). Понад 65% пшениці, експортованої в межах Чорноморської зернової ініціативи, потрапило до країн, що розвиваються. Кукурудза майже порівну експортується в розвинені країни та країни, що розвиваються.

Важливий вплив на цей показник, а також на відчутне збільшення товарного експорту України до країн-членів ЄС у 2022 р. справило те, що ЄС ухвалив постанову, яка тимчасово дозволяє повну лібералізацію торгівлі та призупинення заходів захисту торгівлі на один рік. Ці заходи набули чинності 4.06.2022 р. та діятимуть до 5.06.2023 р. (з імовірною перспективою продовження). У Польщі та Румунії створено інфраструктурні хаби для українського експорту, здебільшого зернових та олійних товарів.

Отже, завдяки багатоаспектній дипломатичній та організаційній співпраці держави та бізнесу, роботі зернового коридору, лібералізації торгівлі з ЄС у 2022 р. Україні вдалось експортувати 99,8 млн тонн товарів. Морським транспортом було експортовано 53,8 млн тонн товарів, з яких: 16,3 млн тонн – через зерновий коридор; 33,7 млн тонн – залізничним

транспорт, 2 млн тонн – автомобільним транспорт [3].

У розрізі економічної сутності в товарному експорті України як у 2022 р., так і у 2021 р. та багатьох попередніх роках більшість становила сировина аграрного та металургійно-добувного сектору. Однак продаж сировини – це, по-перше, у рази менші надходження, а отже, і нижча економічна ефективність такого експорту. Наочно це ілюструє суттєва різниця, наприклад, між вартістю насіння соняшника та олією соняшниковою (табл. 3). По-друге, експорт зернових і залізних руд здебільшого ефективно можна здійснювати тільки морським транспортом. Відповідно, якщо б український експорт був менш сировинним, у 2022 р. було б легше його експортувати залізничним та автомобільним транспортом. По-третє, екпортуючи сировинну продукцію, Україна втрачає потенційні додану вартість, нові робочі місяця та бюджетні надходження, які можуть бути отримані в результаті перероблення цієї сировини. Водночас Україна не отримує фінансової компенсації для покриття потенційно втрачених вигод.

Висновки. Повномасштабна агресія рф не змогла знищити експортного потенціалу України. Рівень падіння вітчизняного товарного експорту у 2022 р., ураховуючи ті катастрофічні виклики, з якими бореться українська нація, можна вважати за економічне досягнення. Структура товарного експорту України у 2022 р. не зазнала кардинальних змін. Але під впливом складних викликів, спричинених агресією рф, посилилася сировинна орієнтованість експорту загалом і декількох товарних позицій рослинництва зокрема. Також у структурі товарного експорту України суттєво знизилася частка металургійної продукції. Сировинна орієнтованість України не виникла у 2022 р., вона є наслідком аграризації української економіки та багатьох системних помилок, яких припускались упродовж останніх 30 років. Зауважимо, експортуючи сировинну продукцію, Україна втрачає потенційні додану вартість, нові робочі місця та бюджетні надходження, які могли б бути отримані в результаті перероблення цієї сировини.

Аналіз українського експорту в розрізі товарних позицій дав змогу виявити низку розбіжностей між динамікою і структурою у грошовому та ваговому вимірі. Це зумовлено значною відмінністю у вартості експорту сировини та продукції її перероблення.

У перспективі дослідження у цьому напрямі сфокусовані на розробленні економіко-правових засад підвищення рівня технологічності українського експорту.

Список використаних джерел

1. Food for the world. *The EU and the European Council*: Website. 2023. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/food-for-the-world-eu-countries-mitigate-impact-russia-war/#group-section-Ukraine-a-global-granary-f4NKt8Im8j>
2. What is the Ukraine grain deal and what good has it done? *BBC*: Website. 2023. URL: <https://www.bbc.com/news/world-61759692>

3. Дія. Бізнес. Експортний напрям: сайт. 2023. URL: <https://export.gov.ua>
4. Мельник Т. М., Пугачевська К. С. Тенденції розвитку експорту України в умовах євроінтеграції. *Бізнес Інформ.* 2017. № 10. С. 66-73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2017_10_11
5. Пугачевська К. С. Інструменти експорт-промоушн за умов глобалізації. *Проблеми економіки.* 2017. № 4. С. 36-41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2017_4_6
6. Ішук С. О., Полякова Ю. В., Процевят О. С. Структура та динаміка українського товарного експорту: регіональний вимір. *Регіональна економіка.* 2021. № 1. С. 20-29. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2021-1-3>
7. Савченко М. В., Хаджинов І. В., Завидовська А. О. Експортний потенціал України та його реалізація у торговельно-економічних відносинах з країнами ЄС. *Економічний вісник Дніпровської політехніки.* 2021. № 4. С. 89-98. DOI: <https://doi.org/10.33271/ebdut/76.091>
8. Ішук С. О., Процевят О. С. Діагностика трансформацій у товарному експорті регіонів під впливом повномасштабної російсько-української війни. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України:* зб. наук. пр. 2022. Вип. 4(156). С. 7-13. DOI: <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2022-4-2>
9. *Економіка регіонів України в умовах війни: ризики та напрямки забезпечення стійкості /* наук. ред. І. З. Сторонянська. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», 2022. 70 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»). URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20220033.pdf>
10. Статистична інформація. *Державна служба статистики України:* сайт. 2023. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
11. Статистичний експорт та імпорт товарів. *Державна митна служба України:* сайт. 2022. URL: <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri#statistika>
12. Trademap: Website. 2023. URL: https://www.trademap.org/Country_SelProduct_TS.aspx?nvpm=1%7c%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c2%7c5%7c1%7c1
13. Infographic – Ukrainian grain exports explained. *The EU and the European Council:* Website. 2023. URL: <https://www.council.europa.eu/en/infographics/ukrainian-grain-exports-explained>

References

1. Food for the world (2023). *The EU and the European Council*: Website. Retrieved from <https://www.consilium.europa.eu/en/food-for-the-world-eu-countries-mitigate-impact-russia-war/#group-section-Ukraine-a-global-granary-f4NKt8lIm8j>
2. What is the Ukraine grain deal and what good has it done?(2023). *BBC*: Website. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-61759692>
3. *Diya. Business. Export direction*: Website (2023). Retrieved from <https://export.gov.ua> [in Ukrainian].
4. Melnyk, T. M., & Puhachevska, K. S.(2017). Tendentsiyi rozvytku eksportu Ukrayiny v umovakh yevrointehratsiyi [The Tendencies in Ukraine's Exports

Development in the Context of European Integration]. *Biznes Inform – Business Inform*, 10, 66-73. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2017_10_11 [in Ukrainian].

5. Puhachevska, K. S. (2017). Instrumenty eksportpromoushn za umov hlobalizatsiyi [Export-promotion instruments under the conditions of globalization]. *Problemy ekonomiky – Problems of economy*, 4, 36-41. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2017_4_6 [in Ukrainian].

6. Ishchuk, S. O., Polyakova, Yu. V., & Protsevyat, O. S. (2021). Struktura ta dynamika ukrayins'koho tovarnoho eksportu: rehional'nyy vymir [Structure and dynamics of Ukrainian merchandise exports: a regional dimension]. *Rehional'na ekonomika – Regional Economy*, 99(1), 20-28. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2021-1-3> [in Ukrainian].

7. Savchenko, M. V., Khadzhynov, I. V., & Zavydovska, A. O. (2021). Eksportnyy potentsial Ukrayiny ta yoho realizatsiya u torhovel'no-ekonomichnykh vidnosynakh z krayinamy YeS [Ukraine's export potential and its implementation in trade and economic relations with EU countries]. *Ekonomichnyy visnyk Dniprovs'koyi politekhniki – Economic Bulletin of the Dnipro Polytechnic*, 4, 89-98. DOI: <https://doi.org/10.33271/ebdut/76.089>

8. Ishchuk, S. O., & Protsevyat, O. S. (2022). Diahnostyka transformatsiy u tovarnomu eksporti rehioniv pid vplyvom povnomasshtabnoyi rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny [Diagnostics of transformations in regions' commodity export under the influence of full-scale Russian-Ukrainian war]. In *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrayiny [Socio-Economic Problems of the Modern Period of Ukraine]*: Vol. 156(4) (pp. 7-13). DOI: <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2022-4-2> [in Ukrainian].

9. Storonyanska, I. Z. (Ed.) (2022). *Ekonomika rehioniv Ukrayiny v umovakh viyny: ryzyky ta napryamky zabezpechennya stiykosti [The economy of the regions of Ukraine in the conditions of war: risks and directions of ensuring stability]*. Lviv: Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine. (Series «Problems of regional development»). Retrieved from <http://ird.gov.ua/irdp/p20220033.pdf> [in Ukrainian]

10. Statystychna informatsiya [Statistical information] (2022). *State Statistics Service of Ukraine: Website*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].

11. Statystychnyy eksport ta import tovariv [Statistical export and import of goods] (2022). *State Customs Service of Ukraine: Website*. Retrieved from <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri#statistika> [in Ukrainian].

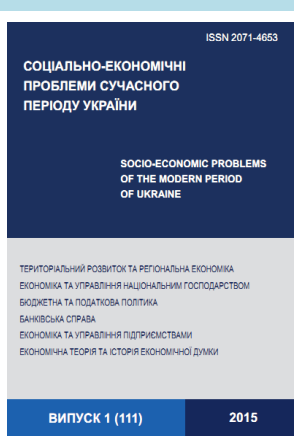
12. *Trademap: Website* (2023). Retrieved from https://www.trademap.org/Country_SelProduct_TS.aspx?nvpm=1%7c%7c%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c2%7c5%7c1%7c1

13. Infographic – Ukrainian grain exports explained (2023). *The EU and the European Council: Website*. Retrieved from <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/ukrainia-n-grain-exports-explained>

Статтю підготовлено в межах виконання відомчої теми «Трансформація моделі просторового розвитку України».

Надійшло 09.05.2023 р.

Proceedings of the "SOCIO-ECONOMIC PROBLEMS OF THE MODERN PERIOD OF UKRAINE"

Proceedings of the "Socio-economic problems of the modern period of Ukraine" is a specialized scientific-practical edition based National Academy of Sciences of Ukraine and the Institute for regional studies of NAS of Ukraine.

The book highlights the results of studies of institutional and socio-economic problems of development of Ukraine at the macro, meso and micro levels, encouraging to published authors who carry out research work in various sectors of the economy.

The book "Socio-economic problems of the modern period of Ukraine" is included in the List of scientific professional publications of Ukraine in the field of economic sciences (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated by 11.07.2016 №820).

The journal is included in the international scientometric database Index Copernicus, Poland - with 2014.

Site collection: www.zbirnyk.ird.gov.ua